

Abdülkerim Satuk Buğra Han Tezkiresi İle Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nde Türk İslam Yorumu¹

Yunus Arifoğlu²

Hüseyin Erkan Bedirhanoglu³

Özet

Mevlid, çocukluğumuzdan yetişkinliğimize bize eşlik eden bir metindir. Dini ve duygusal dünyamızda önemli bir yeri vardır. Zamanla dinsel bir geleneğe dönüşerek günümüze kadar gelmiştir. Bu gelenek Müslüman Türkler arasında yaygınlaştıkça birlik ve beraberliği tesis eden güçlü bir anlayışa/ ritüele dönüşmüştür. Zaten İslam öncesi dönemlerde de Türkler arasında özellikle dini temelli bu tarz oluşumların varlığını bilmekteyiz. İslamın kabulünden sonra ise İslamın temel rükünlerine aykırı olmayan bazı alışkanlıklar kendisini devam ettirmiştir. Mevlid, Türk-İslam anlayışının da veciz bir ifadesi ve Türklerin İslam yaşam biçiminin bir özü gibidir. Mevlid 14. Yüzyılın yarısından sonra ele alınsa bile, tarihsel bir arka planı vardır. Karahanlılar, kuruldukları bölgede Müslüman Türk medeniyetinin başlamasını sağlamışlardır. Diğer yandan Karahanlı bölgesindeki medreselerle beraber kitabi bir özellik kazanan Sünni İslam düşüncesi gücünü hem Türk kimliğinden hem de İslam'ın temel ilkelerinden almıştır. Karahanlılar ile başlayan Türk-İslam çizgisi kendilerinden sonra gelen diğer Türk devletlerine de etki etmiştir. Özellikle de bu dönemle başlayan Sünni İslamın okullaşma hareketi sonraki dönemlerde sistemleşmiş ve bu medreseler günümüze yakın zamanlara kadar yükseköğretimin bir parçası olarak kalmıştır. Bu tarihsel süreçte Karahanlıların ve özellikle Türkistan coğrafyasındaki Türklerin İslamiyet'e geçmesinde Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın önemli bir rolü vardır. Onun destanı ilk dönem Türk-İslam yorumu açısından chemmiyete

- 1 Bu çalışma 4 Şubat 2022 tarihinde "Süleyman Çelebi ve Mevlid" sempozyumunda sunulmuş olup yayınlanmamıştır.
- 2 Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ynsarfglu@gmail.com, 0000-0001-7931-8617
- 3 Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, erkanbedirhanoglu1980@gmail.com, 0000-0002-8980-6267

sahiptir. Çünkü göçebe hayat tarzından ötürü Türkler, çok geniş bir sahada varlık göstermişlerdir. Çeşitli din ve inanç sistemleri ile karşılaşmışlardır. Gerek semavî gerekse sadece inanç ve ritüellerden ibaret olan dinlerden etkilenmişlerdir. Türk-İslam yorumu da şekillenirken bu sürecin çıktıkları da belirleyici olmuştur. Bu çalışma, iki temel metnin, bahsi geçen süreçlerin de göz önünde bulundurulması ile yansımaları ve mukayesesinden yola çıkılarak ele alınmaya çalışılmıştır.

1. Türk-İslam Yorumunun Arka Planı

Türklerin İslamiyet'e geçişleriyle ilgili uzun uzadıya tartışmalar bulunduğu gibi Türk-İslam anlayışı üzerine de pek çok tartışma yer almaktadır. Maturudî-Hanefî çizgisinin bu anlayışın ortaya çıkmasında belirgin rol oynadığı muhakkaktır. Karahanlı coğrafyasında *Şia*, *Mutezile Haricilik* ve *Kerramiyye* mezhepleri itikadi anlayışlarını yaymalarına karşın Şeyh Ebû Mansur Mâturidî'nin mücadelesi söz konusudur. Onun şahsında anlatılan hikâye buradaki İslam anlayışını açıklar niteliktedir: Şeyh Ebû Mansur Mâturidî, rüyasında gördüğü Hızır'dan, diğer mezheplere karşı yardımcı olmasını ister. Hak Teâlâ Hızır'ın duasını kabul eder. Bölgedeki diğer mezhepler yok olur ve Ehli Sünnet ve'l-Cemaat anlayışı bu coğrafyaya hâkim olur. Türklerin itikâdî mezheplerinin Mâturudîlik olduğu düşünüldüğünde bu hikâyenin ne kadar kabul gördüğü anlaşılır. Amelî mezhep olarak da Hanefiliğin Türklerin karakteristik yapılarına uyduğu görülmektedir.⁴

Türk-İslam anlayışının ortaya çıkmasından Türk mizacının temel faktörlerden olduğu söylenebilir. Nihayetinde her millet din değiştirirse bile onu kendi idraki çerçevesince yorumlar. Bunun yanı sıra Karahanlılara geçinceye kadarki sürede yaşanan bir İslam tecrübesi ve yorumunu es geçmemek gerekir.

Hz. Peygamber döneminde İslamiyet, Kur'an'ın peygamberdeki yansımaları, peygamberin uygulamaları ve sözleri ile şekillenmişti. Hz. Peygamber'in vefatının ardından İslamiyet'in farklı coğrafya ve uluslara yayılmasıyla birlikte, değişen kültür ve geleneğe göre yeni hükümlerin verilmesi ihtiyacı doğmuştu. Hz. Ebubekir'le başlayan Kur'an ayetlerini bir

4 Gerdizi, *The Ornament of Histories: a History of the Eastern Islamic Lands AD-1041: The Original Text of Abu Sa'id Gardizi*, trans. C. Edmund Bosworth, British Institut of Persian Studies London 2011; Vilhelm Barthold, V. V., *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, Selenge Yayınları, İstanbul 2010; _____. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, TTK Yayınları, İstanbul 1981; Reşat Genç, *Karahanlılar Devri Kültürü, Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987; Aziz Seyfeddin, *Türklerin Müslümanlığa Geçişine Satuk Buğra Han*, Kaynak Yayınları, çev. Rukiye Hacı, İstanbul 2000; Ekber Neccef, *Karahanlılar, Selenge Yayınları*, İstanbul 2005; Ö. Soner Hunkan, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007. Necati Demir, *Türk Efsaneleri*, Edge Akademi Yayıncılık, Ankara 2013.

araya getirme harekâtı, Hz. Ömer'in de katkılarıyla Sünni İslam çizgisi ortaya çıkmaya başlamıştı. Hz. Ömer'in on iki yıllık halifeliği döneminde bu çizgi netleşmişti. Halife Ömer'in verdiği hükümler İslam hukukunun temellerini atmış, sonraki dönem ulemaları için yol gösterici olmuştu. Bu çizgi sonraki halifelerce de sürdürülmüştü; ancak henüz Sünnilik gibi kurumsal bir kimliğe ulaşmış değildi.⁵

Abbâsîler döneminin ilk yüz elli yılında da Sünni İslam, âlimler ve halk arasında devam etmişti. Abbâsîler hem bu Sünni çizgiyi takip etmişler hem de içine ehl-i beyt sevgisini dâhil etmişlerdi. 9. yüzyılın ortalarında farklı akımların doğması ve Mutezile'nin zayıflamasıyla birlikte Sünnilik bir kimlik olarak benimsenmiş, bu ise Abbâsîlerin ikinci döneminde meydana gelmiştir.⁶

Doğu İslam coğrafyasını temsil eden Sâmânîlerin son dönemlerinde Mâverâünnehir'de, özellikle Mısır'da Fâtimî halifeliğinin oluşumuyla birlikte bir Şii hareketin geliştiği görülmektedir. Şiilik propagandası sonuç vererek bir kısım devlet erkânının yanı sıra bizatihi emirin de Şiiliğe eğilim göstermesi Sünniliğin himaye edilmesini zorunlu kıldı. II. Nasr devrinde Sâmânî topraklarında çok sayıda taraftar bulan Bâtıniler, I. Nûh döneminde takibata uğrayarak liderleri Muhammed b. Ahmed en-Nesefî idam edildi.⁷

Sâmânîler, Abbâsî hanedanı vasıtasıyla İslamiyet'le tanıştılar. Kendilerine has yorumlarını bir kenara bırakırsak İslam anlayışları Abbâsîler ile benzerdi. Karahanlılar ise Sâmânîler aracılığıyla İslamiyet'e geçtiler. Dolayısıyla onların İslamiyet tasavvurlarında Abbâsî ve Sâmânî çizgisinin belirgin bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Elbette burada Türklerin kendilerine has karakteristik özelliklerinin de İslam tasavvurlarına yansımalarını hatırlatmak gerekir.

5 Belazûrî, *Fütühü'l-Buldan*, Abdullah Tabbai, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut 1987; İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi*, Ocak Yayınları, İstanbul 1987; İbn Fadlan, *Seyahatname*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015; Hamilton Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, çev. Hasan Kurt, Çağlar Yayınları, Ankara 2005; Claude Cahen, *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslamiyet*, İstanbul 1990.

6 Cahen, *İslamiyet*, 1990; Nahide Bozkurt, *Abbasiler*, TDV Yayınları, İstanbul 2004.

7 A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981; Ali b. Salih Muheymid, *Karahanlılar ve İslam'ın Yayılışında Gösterdikleri Çabaları*, çev. Ali Aksu, Kudema, Sivas 2001; Aydın Usta, *Türkler ve İslamiyet, İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmânîler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021, 178-182.

2.Abdülkerim Satuk Buğra Han Tezkiresi ile Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nde Türk İslam Yorumu

Türk-İslam, Karahanlılara kadar geçen sürede yaşanan tecrübelerle birlikte ilk dönem Müslümanlarında olduğu gibi Hz. Peygamber'i örnek alarak inşa edilmiştir. Genel bağlamda Sünni kimlik içerisinde yerleşen bu yorum, diğer bütün yorumları da kapsayıcı idi. Türk-İslam yorumu Hz. Peygamber ve ehl-i beyt merkeze konularak kurulmuştur. Bu sebeple Hz. Peygamber ve ehl-i beyte hürmet en önemli şeydi. Satuk Buğra Han'ın Tezkire'sinde ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nde bu çok rahatlıkla görülebilmektedir. Türk mizacının etkisinin olduğu bu yorumda, kutsal kitaba dair bir hürmet ve kutsiyet en üst seviyelere çıkarılmıştır. Bu aynı zamanda kültürün içerisinde yoğrulmuş ve nesiller için bir gizem halini alarak Mushaf-ı Şerif hep hürmet duyulan bir kitap olmuştur. Bu anlayış adeta Satuk Buğra Han'ın Tezkire'sinden Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'ne sirayet etmiş gibidir.⁸

Satuk Buğra Han'ın Tezkire'si Mevlid-i Şerif gibi kurucu metin olarak ele alınabilir. Tezkire Türk-İslam yorumundaki 'Hızır' ve 'Veli' kültürünün esaslı metinlerinden birisi olarak yer almaktadır. Tezkire'de olduğu gibi Mevlit'te de, hürmet, edep ve muhabbet vardır. Hz. Peygambere duyulan aşk, ehl-i beytine olan sevgi ve Kuran'a olan ihtiram her iki metnin de ana temasıdır. İki metinde de Hz. Peygamber'e olan hürmet, şeref ve haysiyet vesilesi olarak yer almaktadır. İzzet ve ikramla birlikte itibara şayan olabilmenin yolunun Hz. Peygamber'e duyulan aşktan ve hürmetten geçtiği görülmektedir.⁹

Tezkire ve Mevlid Türk-İslam yorumunun en veciz ve naif yorumuna haizdir. Tezkire Türkistan coğrafyasında bir muallim, yol gösterici, Mevlid Anadolu mayasının bir terkibidir. Her iki eser de Türk toplumunun dini, ahlaki ve felsefi anlayışının yansımasıdır. Allah sevgisi, Peygamber aşkı, Kutsal kitaba olan ihtiram insanın özünde yer alan bu hislerin zarif biçimde ifadesidir.

Tezkire ve Mevlid toplumsal şuuru inşa eden temel kaynaklardır. Tezkire Türkistan coğrafyasında İslam'ın henüz yerleştiği bu coğrafyada bir bilinç inşa ederken, Mevlid Anadolu coğrafyasındaki Türk-İslam yorumu bilincinin yerleşmesinde temel oluşturmuştur. Sahici bir bilincin oluşmasında her ikisinin de rolü bulunmaktadır.

8 Necati Demir, *Satuk Buğra Han Destanı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017; İsa Özkan, *Satuk Buğra Han Destanı*, Türkbilig Yayınları, 2013. Süleyman Çelebi, Mevlid, haz. Faruk Timustaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989; Çağfer Karadaş, "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi ve Zihin Dünyamızdaki Yeri," *Karabatak Dergisi*, 2022, 80-81.

9 Tezkire, 2017; Mevlid, 1989.

Satuk Buğra Han,

“Ey halife Ebû'l-Fettah, vasiyetim şudur, Peygamberimizin dinini koruyun. Şeriatini biz size teslim ettik. Ona çok hassasiyet gösterin. Çocuklarım küçük kaldı. Onların terbiyeleriyle ilgilenip yetişmelerini sağlayın. Çocuklarım bir yanlışlıkla yapsa mahşerde utanırım. Yürüdüğüm yolda yürüyün. Hak'tan doğruluk isteyin. Kâinatın serveri, bütün varlığın özü Hz. Muhammed Mustafa'nın ruhundan medet ve yardım dileyin.” İfadeleriyle takip etmeleri gereken yolun Peygamber'e hürmet ile inşa etmelerini arzu etmektedir. Mevlid'de de benzer şekilde Hz. Peygamber taltif edildikten sonra, ahlakının takip edilmesi tavsiyesi yer almaktadır.¹⁰

Şeyh Mâturidî'nin hikâyesi, diğer İslam akidelerinin Türk yapısına uymadığını göstermektedir. İslamiyet öncesinde Türklerin inancı İslamiyet sonrasındaki Hızır kültü ile yoğrulmuş, gönül ve akıl birlikteliğinin dengesinde bir İslam anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayışla yoğrulan tezkire Türkistan coğrafyasındaki yorum birliğini sağlarken, Mevlid Osmanlı toplumunun sıkıntılı zamanlarında dirliği ve birliği yeniden inşada katkıda bulunmuştur.

Tezkirede Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın, Hızır ile karşılaşması detaylı bir şekilde izah edilmektedir. Olağandışı bir hikâye ile Hızır, Satuk Buğra'nın İslamiye'le tanışmasında bir motif olarak Türk-İslam inanç dairesinde yerini almıştır. Bu hikâyede henüz çocuk yaştaki Satuk Buğra Han, arkadaşlarıyla bir av esnasında tavşanın peşine düşmüş ve tavşan onu تنها bir yere götürdükten sonra don (kılık) değiştirerek aksakallı bir ihtiyar (Hızır) suretine bürünmüştür.

Bu karşılaşmada Hızır, kendisine birtakım sorular sorarak kafasını karıştırmıştır. İslamiyet'i ve İslam Peygamberini anlatmış ve bu dine davet etmiştir. Bu hikâye miraç motifi ile süslenmiş ve Türk-İslam anlayışının oluşmasında bir nirengi noktasına dönüştürülmüştür. Benzer Hızır motifinin Oğuz Destanı'nda da yer alması, Türkler arasında Hızır kültürünün, kültür ve kimliğe dönüşmesini sağlamıştır.¹¹

Abdülkerim Satuk Buğra Han ile Türk-İslam anlayışı ilk dönemin motifleri üzerinden şekillenmiştir. Hz. Peygamber miraca çıktığında, Satuk Buğra Han'ın ruhunun da diğer peygamberlerin ruhuyla aynı kfilede yer alması bunlardan birisiydi. Alegorik bir dile aktarılan miraç hadisesi, tıpkı Mevlid'de de yer aldığı gibi, esas kaynağın etrafında dokunan yoğun duygular

10 Tezkire, 62; Dursun Ali Tökel, “Mevlid Neyin Tesellisidir?”, *Karabatak Dergisi*, 2022, 82-84.

11 Mehmet Aydın, “Türklerde Hızır İnancı”, *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Mart 1986, 2/2, 51-77.

etrafında işlenen zengin bir kilim deseni gibidir. Miraç hadisesi Türk-İslam yorumunda Tezkire ve Mevlid ve diğer edebi metinlerde yer aldığı gibi Hz. Peygamber sevgisinin bir yansıması olarak bu yorumu beslemiştir. Tezkire ve Mevlid aynı ruhun yansıması, benzer tevhidi düşüncenin farklı formlardaki akisleridir.¹²

Abdülkerim Satuk Buğra Han ile başlayan Türk-İslam anlayışında, Türk devletlerinde din ve inançları uğruna savaşan, kahraman bir veli kültürünün ortaya çıkması da bunun göstergesidir: Gazi/veli kültürünün ilk “Alperen”i, Abdülkerim Satuk Buğra Han’dır. Abdülkerim Satuk Buğra Han zamanı ile çocukları ve torunları döneminde yazılan şiirler, Türklerin İslamiyet anlayışının ilk dönem üzerine kurulduğunu pekiştirmektedir. Mevlid de bu minval üzere inşa edilmişti.¹³

Abdülkerim Satuk Buğra Han’ın İslamiyet ile tanışmasına vesile olan Ebû Nasır Sâmânî, miraç hadisesinde kendisini imanla müşerref kılacak birisi olarak tasvir edilmektedir. Mana âleminde yaşanan bu hikâye gerçek âlemde vuku bulmuştur. Ebû Nasr Sâmânî mana âleminden tanıdığı Abdülkerim Satuk Buğra Han’la, bir av sırasında -Kaşgar’ın Artuş ilçesi yakınlarındaki Beku’da- tanışmış ve iman etmesine vesile olmuştu. Karahanlılar için Ebû Nasr Sâmânî daima silsilede zikredilen biri olmuştur. Türklerin İslamiyet’le tanışması ve İslam anlayışlarının derinliği bu müşrid üzerinden şekillenmiştir. Türk inanç yapısında ata kültürüne, büyüklere inanmak, onları takip etmek ve hürmetle biçimlenen bu anlayış, kahramanın amacına ulaşabilmesinde önemli idi. Mevlid’de ise Nur-u Muhammedî meselesi kitabi inanç ile tasavvufi düşüncenin bir bütün olarak Sünni kimliği oluşturan ve toplumsal bilinci inşa eden bir etken olduğu görülmektedir. Bu tasavvufi anlayışın yerleşmesinde Türkistan coğrafyasında Tezkire, Osmanlı toplumunda ise Mevlid’in önemli rolü vardır.¹⁴

Karahanlıların İslamiyet anlayışını yansıtan bir hadise de Üveysiliktir. Tezkire’de Abdülkerim Satuk Buğra Han, *Üveysi* olarak da tanımlanmıştır. Üveysilik, Hz. Peygamber’den, Veysel Karani’den, Hz. Hızır’dan veya bir müşriden mana âlemiyle eğitim alan kişilere denilmiştir. Yemen’de, Hz. Peygamber zamanında yaşadığı hâlde onu görmeden Müslüman olan Üveys Karanî, rüya ve manevi âlemde Hz. Peygamber tarafından irşat edilmiştir. Bu şekilde irşat olanlara *Üveysi* denmiştir. Abdülkerim Satuk Buğra Han,

12 Tezkire, 2017; Mevlid, 1989.

13 Tezkire, 2017; Mevlid, 1989; Haşim Şahin, *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

14 Tezkire, 35-37; Mevlid, 1989; Ömer Fatih Andı, “Süleyman Çelebi’nin Mirası”, *Karabatak Dergisi*, 2022, 106-108.

mana âleminde miraç yoluyla Hz. Peygamber'in terbiyesinden geçmiş ve tarafından irşad edilmişti.¹⁵

Ehl-i beyt ve sevgisi Türk-İslam anlayışında önemli bir yer tutar: Doğu Türkistan'da Hz. Ali makamları ihdas edilmiştir. *Tezkire*'de, Satuk Buğra Han'ın torunu Ali Arslan Han'ın doğum hikâyesiyle Hz. Ali'ye varan bir bağ kurulmuştur. Yine şahadeti de Hz. Ali'nin hikâyesiyle ilişkilendirilmiştir. Seyit Ali Arslan Han'ın bedeninin cenk esnasında kaskatı kesildiği ve kendisine hiçbir silahın işlemediği vurgusu, ancak namaz esnasında vücudunun zayıfladığı ve bu durumda silahın tesir edebileceği anlatısı da Hz. Ali'nin hikâyesiyle benzeşmektedir. Bununla birlikte dört halife ve diğer sahabelere karşı da hürmet içerisinde olunmuştur. *Tezkire* ve *Mevlid* bütünlüğü kapsayıcı eserler olarak Hz. Peygamber sevgisi dört halife ve ilk dönem üzerinden bir kimlik inşa etmiş, toplumsal ahlakı buna dayalı bir şekilde oluşturmanın gayretinde olmuşlardır. Türk-İslam toplumunun anlayışı da bu çerçevede meydana gelmiştir.¹⁶

Ebû Nasr Sâmânî'nin oğlu ve halifesi Ebû'l-Fettah'ın Abdülkerim Satuk Buğra Han'la ilgili ifadeleriye şöyledir: "*Zamanın emiri Allah'ın sevgilisi Şah-ı Merdan Hz. Ali'nin temiz ruhlarından terbiye almış, kahramanlıkta, güçte, kimse ona denk değildi. Bu konularda kimse kendisiyle yarışamazdı.*"¹⁷

Karahanlı coğrafyasında Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın şahsında meydana gelen anlatılar, özellikle sözlü kültürde yerleşerek söylence haline gelmiştir. Kabrinin ziyaretgâha dönüşmesi, şifahi kültürün yüzyıllar içerisinde nesilden nesile aktarılmasıyla mümkün olmuştur. Abdülkerim Satuk Buğra Han, *sultan veli*, *gazi* ve *evliya* olarak toplum hafızasında sürekliliğe kavuşmuş, Türk-İslam anlayışının temsilcisi olarak bu coğrafyada daima hatırlanmıştır.

Türk-İslam anlayışını yansıtmaması bakımından *Abdülkerim Satuk Buğra Han Tezkiresi*, oluşumuyla birlikte Karahanlı coğrafyasında olduğu kadar, Türk bölgelerinde de Türk-İslam kültürünün gelişmesinde temel eserlerden birisi olmuştur. *Tezkire*, Türklerin İslamiyet'e geçişleriyle birlikte eski Türk inançlarıyla yeni dinin anlayışını terkip eden örnek bir metin olarak yüzyıllar boyunca Müslüman Türkler üzerinde tesirini göstermiştir. Bu bağlamıyla bu inancın ve bilincin yüzyıllar sonra ve Türkistan'dan uzak bir coğrafyada toplumsal hafızada devam edegeldiği ve *Mevlid*'le Türk-İslam bilincini, terkipini ve birliğini oluşturan kurucu metinlerden biri olarak bu anlayışın

15 Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karani ve Üveysilik*, Dergâh Yayınları, Ankara 2002.

16 *Tezkire*, 2017; *Mevlid*, 1989.

17 *Tezkire*, 66-67.

bir devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Ancak Mevlid Tezkire'ye kıyasla abideleşerek Türk-İslam yorumunun destanı, bu anlayışın bir hülasesi haline gelmiştir. Mevlid, Satuk Buğra Han'dan Süleyman Çelebiye uzanan Türk-İslam anlayışının somutlaşmış halidir. İslam anlayışını toplumun anlayacağı bir sadelikle anlatan Tezkire ve Mevlid, hürmet ve muhabbet üzerine inşa edilmişlerdir. Hz. Peygamber sevgisi, ona duyulan hürmet, ehl-i beyt sevgisi ve Sünni kimliği akıl ve duygu birlikteliğinin terkihiyle ama esas olarak gönüle hitap eden tarzda işlenmişlerdir. Gerek Satuk Buğra Han'ın Tezkiresi ve gerekse Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i olsun bunlar Türk-İslam anlayışını gösteren en önemli kurucu metinlerdir.¹⁸

Sonuç

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın Müslüman olmasıyla birlikte İslamiyet, Karahanlı coğrafyasında peyderpey yerleşmeye başladığı gibi Türk-İslam yorumu da kendini var etmeye başlamıştır. İslamiyet'in ana aksı olan Sünnilik, Karahanlılar ile kimlikleşmiş, Türkler bu hüviyetin en önemli temsilcileri haline gelmişlerdir.

Karahanlılar, buldukları coğrafyada Türk-İslam medeniyetinin kök salmasına neden olmuşlardır. Ayrıca Karahanlı coğrafyasındaki medreselerle birlikte kitabi bir hüviyete bürünen Sünni İslam yorumu gücünü hem Türk kimliğinden hem de İslam'ın ana prensiplerinden almıştır. Karahanlılar ile başlayan Türk-İslam çizgisi kendilerinin ardından diğer Türk devletlerine de sirayet etmiştir. Özellikle de bu dönemle başlayan medreseleşme hareketi sonraki dönemlerde sistemleşmiş ve medreseler modern zamanlara kadar yükseköğretimin bir parçası olarak kalmıştır.

Türk-İslam, Karahanlılara kadar geçen sürede yaşanan tecrübelerle birlikte ilk dönem Müslümanlarında olduğu gibi Hz. Peygamber'i örnek alarak inşa edilmiştir. Genel bağlamda Sünni kimlik içerisine yerleşen bu yorum, diğer bütün yorumları da kapsayıcı idi. Türk-İslam yorumu Hz. Peygamber ve ehli beyt merkeze konularak kurulmuştur. Bu sebeple Hz. Peygamber ve ehli beyte hürmet en önemli şeydi. Satuk Buğra Han'ın Tezkire'sinde ve Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nde bu çok rahatlıkla görülebilmektedir. Türk mizacının etkisinin olduğu bu yorumda, kutsal kitaba dair bir hürmet ve kutsiyet en üst seviyelere çıkarılmıştır. Bu aynı zamanda kültürün içerisinde yoğrulmuş ve nesiller için bir gizem halini alarak Mushaf-ı Şerif hep hürmet duyulan bir kitap olmuştur. Bu anlayış hep Satuk Buğra Han'ın Tezkire'sindeki bu anlayış adeta Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'ne sirayet etmiş gibidir.

18 Tezkire, 2017; Mevlid, 1989; Elif Pehlivan, "Mevlid Külliyyatına Dair Bir Değerlendirme", *Karabatak Dergisi*, 2022, 116-117.

İslam'ın iki temel kaynağından Kuran ilk dönemden beridir okuna geliyordu. Sünnet ise Mevlid ile birlikte okunan bir kitap oldu. Çünkü Türk-İslam toplumunda Kuran'dan sonra en çok okunan kitap Mevlid'dir.

Hülasa, Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın destanı ve Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde Hz. Peygamberin kendisi her haliyle öne çıkmaktadır. Sahabe dönemindeki gibi Hz. Peygamber, yegâne ölçü haline gelerek bir yaşam biçimi meydana getirilmiştir. Bu minvalde Türk-İslam anlayışında ehli beyt çizgisi Sünni kimliğin içerisine yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bu yorum ehli beyt ve Hz. Peygamber'e muhabbet ve hürmet terkibiyle inşa edilmiştir.

Kaynakça

- Andı, Ömer Fatih, "Süleyman Çelebi'nin Mirası", *Karabatak Dergisi*, 2022, ss. 106-108.
- Aydın, Mehmet, "Türklerde Hızır İnancı", *Necmeddin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Mart 1986, 2/2, ss. 51-77.
- Barthold, V. V. Vilhelm, *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- Barthold, V. V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, TTK Yayınları, İstanbul 1981.
- Belazûrî, *Fütühü'l-Buldan*, Abdullah Tabbai, Müessesetü'l-Mearif, Beyrut 1987.
- Cahen, Claude, *Doğuşundan Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar İslamiyet*, İstanbul 1990.
- Demir, Necati, *Türk Efsaneleri*, Edge Akademi Yayıncılık, Ankara 2013.
- Demir, Necati, *Satuk Buğra Han Destanı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017.
- Genç, Reşat, *Karahanlılar Devri Kültürü, Tarihte Türk Devletleri*, Ankara 1987.
- Gerdizî, *The Ornament of Histories: a History of the Eastern Islamic Lands AD-1041: The Original Text of Abu Sa'id Gardizi*, trans. C. Edmund Bosworth, British Institutü of Persian Studies London 2011.
- Gibb, Hamilton, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, çev. Hasan Kurt, Çağlar Yayınlar, Ankara 2005.
- Huncan, Ö. Soner, *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- İbnü'l Esîr, *İslam Tarihi*, Ocak Yayınları, İstanbul 1987.
- İbn Fadlan, *Seyahatname*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- Karadağ, Çağfer, "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi ve Zihin Dünyamızdaki Yeri", *Karabatak Dergisi*, 2022, ss. 80-81.
- Muheyim, Ali b. Salih, "*Karahanlılar ve İslam'ın Yayılışında Gösterdikleri Çabaları*", çev. Ali Aksu, Sivas 2001.
- Necf, Ekber, *Karahanlılar, Selenge Yayınları*, İstanbul 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Veysel Karanî ve Üveysilik*, Dergâh Yayınları, Ankara 2002.
- Özkan, İsa, "*Satuk Buğra Han Destanı*", Türkbilig Yayınları, 2013.

- Pehlivan, Elif, “Mevlid Külliyyatına Dair Bir Değerlendirme”, *Karabatak Dergisi*, 2022, ss. 116-117.
- Seyfeddin, Aziz, *Türklerin Müslümanlığa Geçişi Satuk Buğra Han*, Kaynak Yayınları, çev. Rukiye Hacı, İstanbul 2000.
- Süleyman Çelebi, Mevlid, haz. Faruk Timustaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Şahin, Haşim, *Orta Zamanın Türkleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.
- Tökel, Dursun Ali, “Mevlid Neyin Tesellisidir?”, *Karabatak Dergisi*, 2022, ss. 82-84.
- Usta, Aydın *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, Yeditepe Yayınları, Aralık 2007.

